

Mütareke Döneminde İstanbul

Sabit Duman

İnönü Üniversitesi

İstanbul 1900'lere gelindiğinde bir dünya kenti idi. Halifenin oturduğu, Avrupa emperyalizmine meydan okuyup, bağımsızlığını sürdüren Osmanlı Devleti'nin başkenti idi. Bu durum Avrupa'nın egemenliği altında bulunan bütün Müslümanların gözünü buraya çevirmesine neden olmakta idi. Bu bağlamda İstanbul, Avrupa'ya karşı dik duruşun sembolü oldu. Avrupa, 1890'lardan sonra bütün dünya'ya hem ekonomik hem de askeri açıdan egemen olmuş, birçok Müslüman ülke onların egemenliği altına girmişti. Birinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde Avrupa dünyanın tek hakimi konumundaydı.

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması üzerine gözler yapılacak barış konferansına çevrildi. ABD Başkanı Wilson'un savaş sırasında açıkladığı ilkelere göre adil bir barış yapılacağı Müttefikler tarafından sıkça belirtilmişti. Ancak savaş bittikten sonra özellikle İngiltere ve Fransa geleneksel yayılcı politikalarını devam ettirmeye çalışması mağlup ülkeleri büyük hayal kırıklığına uğrattı. Savaşa 1917 yılında katılan Yunanistan toprak kazanma konusunda aşırı istekli olmasına rağmen, savaş sonrası bu ülkeye hangi toprakların verileceği belirsizdi. Yunanistan başbakanı Venizelos, İstanbul'un kendilerine verilmeyeceğini tahmin ederek onun yerine başka bir kentin verilmesini beklemekte idi. Venizelos,

İstanbul'un aslında bir Hıristiyan kenti olduğunu, burada yaşayan nüfusun yarısından fazlasının Hıristiyanlardan oluştuğunu ileri sürerek bir nevi kendi haklarından vazgeçerek müttefiklere bir iyilik yaptığını vurguladı. Diğer yandan Müttefikler Paris Barış konferansında İstanbul'un uluslararası bir kent haline getirilmesini, bu kentin Osmanlı Devleti'nden alınması gerektiğini ileri sürerken Halife'nin burada kalabileceğini belirtirken Vatikan'ı örnek gösteriyorlardı. Hindistan'daki Müslümanların tepkisinden çekinen İngiltere daha sonra bu önerisinden vazgeçmek zorunda kalacaktı. İstanbul Barış konferansının önemli bir konusu olurken kentin yapısına ilişkin birçok görüş ileri sürüldü.

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesi felakete sonuçlandı. Savaş sonunda İstanbul yabancı güçlerin işgaline uğradı. Yapılacak barış görüşmelerinin ne getireceği belirsizdi. Yabancı askerlerin İstanbul'da olması Halife'yi zor durumda bırakıyordu. Son kalenin düşmek üzere olduğunu gören Hint Müslümanları Halife'yi kurtarmak için yoğun bir çabaya girişti. Ayrıca bütün dünyadaki Müslümanlar İstanbul'un işgaline büyük tepki gösteriyorlardı. Bir anlamda İstanbul, Müslümanların Avrupa emperyalist güçlerine karşı koymayı sembolize ederken şimdi kentin Müslümanların elinden alınması ihtimali vardı. İstanbul, İngiliz, Fransız ve İtalyan askerlerinin işgali altında girmiş, Müslümanlar karşı koyamamıştı. Mütareke döneminde kentin kozmopolit yapısını daha da belirginleştirdi. 1922'de Saltanatın kaldırılması, Anadolu'da başlayan milliyetçi hareket kentin yapısını yavaş yavaş değiştirmesine neden oldu.

Mondros mütarekesinin 7. maddesine göre İtilaf devletleri güvenliklerini tehdit edecek bir durum ortaya çıktığında stratejik noktaları işgal hakkını ellerinde tutuyorlardı. İtilaf devletleri ülkede genel anlamda Osmanlı Devleti'nde kontrolü ele almış, İtilaf donanması İstanbul önünde demirlemişti. 9 Şubat 1919'da Fransız generali Franchet d'Esperey kente beyaz bir atla girerken bir bakıma 1453'ün de rövanşının alındığını hatırlatmak istedi. Bu olay Süleyman Nazif'in meşhur "Kara Bir Gün" başlıklı yazısına konu olmuştu. İstanbul'un geleceği belirsizleşirken, 1918'de Osmanlı tahtına geçen Vahdettin, İngilizlerle iyi geçinerek uygun bir barış yapılacağına inanıyordu. 1870'lerden sonra İngiliz kamuoyunda Türklerin Hıristiyanları

öldürdüğü yönünde yavaş yavaş bir önyargı oluşurken Batı basında sürekli Türkler aleyhine haberler çıkmaktaydı.

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılınca İngilizler ABD Başkanı Wilson'un savaş sırasında öne sürdüğü ilkeler bağlı kalacakları yönünde bir izlenim yoktu. Paris'te toplanan Barış Konferansı'na mağlup devletler çağrılmadı. Wilson prensiplerine göre sınırların milliyet esasına göre belirlenmesi hayata geçirildiğinde İstanbul'un nüfus yapısı kritik bir hal alıyordu. Kentte Hıristiyan nüfusun yoğun olması, Müslüman nüfustan biraz az olması, işgal döneminde bu dengenin kolayca değişebileceği Türkleri tedirgin etmekte idi. Büyük hareketlilik yaşayan İstanbul'un nüfusuna baktığımızda karşımıza şu tablo çıkmaktadır.

İstanbul nüfus sayımlarına baktığımızda 1881-1883 sayımına göre:

İstanbul ve mülhakatı: Toplam 873 565 Erkek: 508 814 Kadın: 364 751

İstanbul için: Müslüman: 384.910 Gayrimüslim: 162 741¹.

1887 yılında İstanbul'da ikamet eden yabancılar

99.564 Erkek 27 188 Kadın olmak üzere toplam 126 752'dir.

1905-1906 nüfus sayımında İstanbul:

Toplam: 782 227

469 420 Erkek 312 807 Kadın Müslüman: 370 239 Rum: 157 165²

İstanbul nüfusunun yaklaşık 1 milyonun üzerinde olduğu çeşitli kaynaklar tarafından belirtilmiştir. Yukarıdaki verilere bakıldığında İstanbul'daki Müslüman nüfusun gayrimüslimlerden fazla olduğu açıkça görülmektedir. Paris Barış Konferansında Venizelos'un ileri sürdüğü "İstanbul'un bir Hıristiyan kenti olduğu" tezi gerçeği yansıtmamaktadır. 1919'a gelindiğinde kentte çok farklı unsurların yaşadığı açık bir gerçektir.

.....

1 Türkiye İstatistik Kurumu, Tarihi İstatistikler Serisi, C.II, Ankara, 1996, s.39

2 Türkiye İstatistik Kurumu, Tarihi İstatistikler Serisi, C.II., s.55

İstanbul'un nüfusu kesin olarak bilinmese de tahminler farklılık göstermektedir³. New International Encyclopedia'ya (1903) göre kent nüfusu 650 000, dış nüfusla bereber 1 000 000 olarak vermiştir. 1911 basımı Encyclopedia Britannica 800 000 ile 1 000 000 arası tahmin etmektedir. Nüfus dağılımı şöyle gösterilmiştir:

Müslümanlar	348 910
Rumlar	152 741
Rum Katolik	1 082
Ermeniler	149 590
Roma Katolik	6 442
Protestan	819
Bulgar	4 377
Yahudiler	44 361
Ecnebler	129 243
Toplam	873.565

1912 yılında İstanbul için nüfus tahmini 1 200 000 kişidir. Müslümanlar dini grup olarak en fazla olanıdır. 560 434 Müslümana karşılık 384 689 Rum bulunmaktadır. Kentin savaşlar nedeniyle büyük göç alması kesin tahmin yapmayı zorlaştırırsa da kentteki hakim unsur Türkler olduğu açıktır. Kentin sokakları dar evlerin çoğu ahşap olduğundan 1908'den beri büyük yangınlarla başı dertte olup 25 000 yapının yerle bir olduğu ileri sürülmüştür⁴. Bu nedenle İstanbul sürekli göç alan, nüfusu sürekli değişen bir kent görünümündedir.

Hazırlanan antlaşma metinleri galipler tarafından hazırlanıp mağlup devletlerin önüne konup kabul etmeleri istenecekti. Bu nedenle Osmanlı Devleti konusunda nasıl bir planları olduğu belirsizdi. İngiliz yetkililerin bazıları 1919 yılında Türkleri Avrupa'dan atmak için çok büyük istek duymaktaydı. Onlara göre İstanbul'un Türklerin elinde alınıp, İtalya'daki Vatikan gibi bir konuma getirme planları yapılmaktaydı. İngiliz Başbakanı Lloyd George, İstanbul'un Türklerden

.....

3 Ed. Clarence Richard Johnson, M.A., İstanbul 1920, 1982, ss.24-25.

4 Yukardaki eser, s. 150; Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları* romanında bu sayıyı 50 000 olarak belirtir.

kesinlikle alınmasından yanaydı. Diğerlerine göre ise Sultan İstanbul'da kalıp, Osmanlı Hükümeti de Türkiye'yi buradan yönetebilirdi. Ancak Sultan'ın askeri gücü olmayacaktı. Sultanın koruması için düşünülen yabancılardan oluşan bir muhafız birliği ise Müslümanlar arasında hoş karşılanmayabilirdi.⁵ Sultanı Hıristiyan askerlerin koruması İslam dünyası tarafından halifenin esir konumunda olduğu izlenimini vermesi kaçınılmaz olacaktı. Bu durum sömürgelerde Batı karşıtlığını daha da artırmasından başka bir işe yaramayacağı aşikardı. Diğer taraftan Fransa, Sultan üzerinde etkili olmaya çalıştığı anda bu yeni uluslararası anlaşmazlıklara yol açabilirdi. Rusya'nın savaştan çekilmesi, İngilizlerin İstanbul konusunda ne yapacaklarını bilemez hale getirdi. İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon, ise Anadolu'da bir Türk devleti oluşturulmasını savunmaktaydı. Konferans başladığında Müttefikler arasında Osmanlı İmparatorluğu'nda ne gibi bir düzenleme yapılacağı konusunda görüş ayrılığı vardı. Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu topraklarında ne gibi düzenleme yapılacağı savaş sırasında Araplara verilen sözlerle Fransızlarla yapılan anlaşmalar çelişkili idi. Paris Barış Konferansı'nda bu sorunun çözülmesi kolay gözüküyordu.

Konferanstaki temel sorunlardan birisi İstanbul'un hangi statüye konulacağı idi. Zaman ilerledikçe ülkede yaşayan Müslüman Türkler İngiltere'nin niyetlerinden kuşku duymaya başladı. İstanbul'daki Türkler, ABD mandaterliği üstlenmediği takdirde İşgal kuvvetleri tarafından cezalandırılacağına dair bir korku duyuyordu⁶. ABD, Osmanlı Devleti ile savaş halinde olmadığından böyle bir karar olması çok zordu. Lloyd George'un Türk düşmanlığı depreştiği için İstanbul konusunda farklı planları vardı. Diğer yandan da Türkiye konusu üzerine Amerikalı uzmanlar birçok rapor hazırlayarak ne gibi bir çözüm bulabilecekleri yönünde planlar yaptılar. Ancak şurası kesindi, savaş sırasında Türklerin Hıristiyanlara karşı katliam yaptıkları ileri sürülerek kesinlikle cezalandırılacakları, Paris Konferansı'nda çok açık bir şekilde dile getirildi. İlk akla gelen çözüm Türklerin egemenliğindeki

.....

5 Ed. Michal Dockrill-Jhon Fisher, *The Paris Peace Conference 1919: Peace Without Victory*, s.146

6 *Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919, Vol..XII*, s. 803

halkların ve özgürlüğünün ve güvenliğinin sağlanması, Hıristiyan halkların Türk egemenliğinden ayrılması ve bu ülkelerin Milletler Cemiyeti gözetiminde ilerlemelerinin sağlanması idi.⁷ 1919 Mayıs'ında Lloyd George, Anadolu'nun paylaşılması konusundaki sorunları dile getirdikten sonra Anadolu'yu bir kaç parçaya bölerek burada mandater yönetimlerin kurulmasından yanaydı. İngiltere'nin yeni planına göre İzmir ve Mersin İtalyanlara bırakılırken, Türklerin İstanbul'dan çıkmasını isteyen Lloyd George, Konya'yı Türklerin yeni başkenti olarak uygun görmekteydi.⁸ İtalyanlar bu düzenlemeye itiraz ettiyse de İngilizler onları dinlemediler. Diğer yandan İngiltere en fazla Müslüman nüfuzuna sahip bir ülke konumunda olduğundan İstanbul konusunda alacakları bir karar hiç kuşkusuz kendilerini olumlu veya olumsuz etkileyecekti.⁹ Hindistan'daki Müslümanların tepkisinden çekindiği için yeni bir düzenlemeye gidemedi.

İstanbul konusunda İngiltere bir karar veremedi. İstanbul'un statüsünü belirlemek çok zordu. Her hangi bir devletin burada tek başına üstün konuma gelmesine diğer devletlerin karşı koyacağı açıktı.¹⁰ Müttefikler ayrı bir İstanbul devleti yaratmanın zor olduğunu, belki Milletler Cemiyeti gözetiminde mandater statüde bir İstanbul oluşturulmasını en iyi çözüm görüldü. Bu Türklerin kabul edeceği bir şey değildi ama karşı koyabilecek güçleri de yoktu. Bu arada İstanbul'daki gayrimüslimler mevcut hükümeti tanımayarak vergilerini de ödememeye başladılar. İstanbul'daki işgal güçleri kendilerine yardıma

.....

7 *Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919, Vol..XII, ss. 805-806*

8 *Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919, vol.1, s.469*

9 1919 Ocak ayında İngiltere'de yaşayan Güney Asyalı Müslümanlar İngiliz hükümetine bir dilekçe vererek İstanbul'un Müslümanların elinde kalmasını istedi. İstanbul'unda Müslümanların elinde kalacağını belirterek Müslümanların tepkilerini önlemek istedi. Mim Kemal Öke, *The Turkish War of Independence and the Independence Struggle of South Asian Muslims "The Khilafat Movement"*, Ankara, 1991, ss.58-59

10 Bu uluslararası dengelerin bozulması demek olup yeni çatışmaların olması kaçınılmazdı. *Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919, vol.XII, s. 818*

hazır bir kesim bulmakta gecikmedi. Bunlar Ermeniler ile Rumlardı.¹¹ Bu nedenle var güçleriyle her biri kendi bağımsızlıklarının peşine düşerken, Türkleri İstanbul'dan atmayı da kafalarına koymuşlardı. Müttelikler, Ermeni, Rum gazeteleri serbestçe çıkarken, Türk gazetelerine sansürü sıkı bir şekilde uygularken aynı zamanda Türklere baskı uygulayarak Türk gazeteleri yıldırmaya çalışıldı¹². Lloyd George, 1920 Şubatında bu niyetinden vazgeçtiğini açıklamak zorunda kaldı. Müslüman dünyasından gelen tepkilere karşı koyamayan İngiltere, Türkleri İstanbul'dan çıkartmayacağını açıkladı.¹³ Sultan ve hükümetinin İstanbul'da kalmasına İngiltere izin verdi. Osmanlı Hükümeti tamamen İngiliz yanlısı doğrultusunda bir politika izlese de İstanbul'un bir başka devlete verilmesi tehlikesi ortadan kalkmış oldu.

Yunanistan'ın savaşa girmesi sorunlu olmuştu. Savaşa girdikten sonra önemli bir katkısı olmamasına rağmen Barış Konferansı'nda beklentileri fazla idi. Lloyd George, Venizelos'a hayran olduğundan onun isteklerini gerçekleştirilmesine sempati duyuyor ve bu yönde gayret gösteriyordu. İngiltere'nin desteklediğini arkasına alan Venizelos, Yunan emellerini kolayca gerçekleştireceğini düşündü.¹⁴ Yunanlılar, İtalyanların idaresindeki 12 adayı hem stratejik hem de nüfus açısından istiyordu. İtalyanlar Yunan talepleri karşısında rahatsızlık duymaları normaldi. Diğer yandan Kıbrıs ve Trakya'yı da Yunanlılar istedi.¹⁵ Yunanistan istekleri diğer İtilaf devletlerinininki ile çatışsa bile Venizelos, Büyük Helen Devleti kurma emelinden vazgeçmedi.¹⁶ Ayrıca Batı Trakya'da Türk nüfusu fazla olmasına rağmen, Yunanlılar

.....

11 Cavid Bey, *Felaket Günleri Mütareke Devrinin Feci Tarihi*, c. I, İstanbul, 2000, ss.146-147

12 K. Şükrü, *Mütareke Acıları*, ss..96-97

13 *The Times*, 21 February 1920

14 Konferansa katılan Harold Nicolson, babasına yazdığı bir mektupta Venizelos ve Lenin Avrupa'daki en büyük iki şahsiyet olduğunu yazdı. Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, İstanbul, 1996, s. 28.

15 *Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919*, Vol. III, s. 861.

16 1915 yılında Yunanlılar İstanbul'un kendilerine verilmediği takdirde savaşa katılmayacaklarını belirttiler. Burası ise Rusya'ya verilmişti. C. Price, *The Rebirth of Turkey*, s. 71.

bu bölgeleri de istemekten geri kalmadı. Bölgenin idaresi Türklere bırakılmadığı takdirde burada yaşayan Türklerin, Bulgar idaresinden çok Yunan idaresi isteyeceklerini savundu. Venizelos, Bulgaristan'ın Almanya yanında savaşa katıldığı için da altını çizerek isteklerini bir kez daha ifade etti. Ayrıca Edirne'nin kendilerine verilmesini isteyen Venizelos, bu kentte Türk nüfusu kadar Yunanlıların olduğunu ileri sürdü. Gerçekte Türkler nüfus olarak fazla olmasına rağmen İngiltere'nin buranın idaresini Türklere vermeyecekleri çok açıktı.¹⁷

Konferansın başlarında Venizelos, İstanbul'un kendilerine bırakılacağı ümidini taşımakta idi. Paris Konferansı başlarında görüşmeler devam ettiği sırada İstanbul'u alma şansları vardı. Rumların İstanbul'un ekonomisinde etkin olması, Batı Anadolu'da Rumların varlığı Yunan ideallerinin gerçekleşmesi için önemli bir kozdu. Ayrıca Bir İngiliz raporunda İzmir yerine İstanbul'un Yunanistan'a verilmesinin daha iyi olacağını belirtti¹⁸. Bütün bu gelişmelere rağmen Venizelos, İstanbul üzerinde hak iddia etse de burasının kendisine bırakılmayacağını çok iyi hesapladı. Manchester Guardian'a verdiği bir demeçte İstanbul'un Milletler Cemiyeti'nin başkenti yapılmasını önerdi¹⁹.

Venizelos'a göre, İstanbul'da Rum nüfusu var olmasına rağmen burada bir iddiada bulunmadı. Ona göre İstanbul bir Yunan kenti idi ama şu an uluslararası bir statüde olduğundan büyük güçlerin burayı kendisine vereceğini hiç düşünmedi. Venizelos'a göre, İstanbul'da verdiği tavize karşılık Lloyd George elbette kendisi için bir jest yapabileceğini tahmin etti. Lloyd George İstanbul'un Türklerin elinden alınıp özel bir rejime sahip olmasından yanaydı. Türk Sultanı buradan ayrılacak ve Osmanlı'nın yeni başkenti Konya veya Bursa olabilecekti. Diğer bir olasılıkta sultan halife unvanını kullanmaksızın burada oturabilirdi. Sultanın halife unvanını kullanması, Müslüman dünyasında çok etkili olabilir, bu da Fransa ile İngiltere için sorun çıkartabilirdi. Ona göre İstanbul'da Müslümanlar Hıristiyanlara göre

.....

¹⁷ *Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919*, Vol. III, s. 863.

¹⁸ Alex Alexandres, *The Greek Minority of İstanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974*, 1983, s. 54.

¹⁹ *The Manchester Guardian*, 25 January 1919.

nüfus açısından azınlık durumunda olduğunu ileri sürdü. Wilson prensibi burada uygulanırsa kesinlikle Hıristiyanlar çoğunlukta olacaktı. Bunun sonucu olarak küçük Türk devletinin Asya'ya taşınması kaçınılmaz olacak, yeni başkenti de Asya da olacaktır. Lloyd George ve Venizelos, İstanbul'un uluslararası bir statüde olmasından yanaydı. İtalyanların aceleci davranmasından korkan Müttefikler, eski Helen İmparatorluğu'nu Anadolu'ya kadar genişletmek hayali ile yanıp tutuşan Venizelos, isteklerini Lloyd George'ye kabul ettirmekte zorlanmadı. Ayrıca Venizelos, Gelibolu, Biga ve Bursa'nın bir kısmını da uluslararası yönetim altına konmasını istedi. Venizelos, Anadolu'daki Yunan iddialarını tekrarladı.²⁰ Ayrıca İstanbul'un ekonomik yaşamında Rum ve Ermenilerin etkili olduğu görülmekteydi²¹. Yunanistan'ın Megali İdea'sı gerçekleşebilecek gibi gözüküyordu. İstanbul'daki patrik buna taraftardı.

1821'deki Yunan İsyanı'nda Patriğin aldığı rol unutulmamıştı. Patriğe göre 1919'a gelindiğinde Yunanlılarla Türklerin bir arada yaşama imkanı artık ortadan kalkmıştı. İstanbul Patriği olan Dorotheos Mammelis, 1921'de İstanbul'da Yunan okullarında Türkçe dersini kaldırdı. İstanbul Rumları Patriğin direktifi ile Osmanlı Hükümeti ile bağlarını koparmaya başladı. Bu yeni politika Rumları heyecanlandırarak Venizelos'a büyük destek vermeye başladı. Bu gelişmeler Türkleri tedirgin etmekteydi. Yunan basını Türklerin çok etnili yapılı bir devleti idare etme konusunda yetersiz olduğunu iddia etmekteydi. İstanbul'da etnik kökene dayalı bir çözümü şiddetle savunuyorlardı. Bu görüşlerini basın dışında çeşitli toplantılarda, gösterilerde dile getiriyorlardı²². Taksim meydanına Yunan bayrakları ile büyük bir Venizelos posterini asıldı. Dorotheos, Paris'e giderek İngiliz kilisenin desteğini almaya çalıştı. İstanbul'un Türklerden alınmayacağı belli olunca bunun büyük bir günah olduğunu belirtmekten kaçınmadı.

.....

²⁰ *Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919, Vol. III, ss. 863-865.*

²¹ Alex Alexandres, *The Greek Minority of İstanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974*, 1983, s. 32.

²² Alex Alexandres, *The Greek Minority of İstanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974*, s. 58.

Ancak Boğazlarla ilgili düzenleme ile bir anlamda Patriğin itirazlarının önüne geçilmek istendi.

Paris Konferansı'nda İstanbul'un geleceği konusunda yapılan tartışmalar Türkleri oldukça rahatsız etti. Savaş sonunda İstanbul bir geçiş süreci yaşamakta olup çeşitli etnik unsurların kurduğu cemiyetler, İşgal güçlerini etkilemek için bir birleriyle yarış içerisinde idi. Paytahtın politik gücü azalırken, Anadolu'da başlayan milliyetçi hareket güçlenmekteydi. Anadolu'da kurulan Müdafaa-i Hukuk örgütleri İstanbul Hükümeti ile ters düşmeye başlayacaktır. İstanbul Hükümeti savaşın sorumlusu olarak gördükleri İttihatçıları yakalayıp cezalandırmaya çalışmaktadır. İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri selameti ülkeden kaçmakta bulacaktır. Kentte umutsuzluk hakim olurken kuruluşu Amerikan mandacılığında arayan insanlar oldukça fazla idi²³. Kentteki insanların bir kısmı kendi çıkarları peşinde koşup ülkenin içinde bulunduğu durumu önemsemektedir²⁴. İzmir'e Yunanlıların çıkması İstanbul'da Türk milliyetçiliğini uyandırdı. İşgallere karşı büyük mitingler düzenlenirken Rum ve Ermeni mallarına boykot uygulandı. Bu durum İstanbul'da etnik ayrıma gidişi hızlandırdı. İstanbul'daki Rumlar, Venizelos'a sempati beslemesine rağmen, Yunan ordusuna İstanbul Rumları arasından 3 000 yakın gönüllü katılımı oldu. İstanbul'daki Rumların Yunan ordusuna katılımı sınırlı sayıda kaldı. Venizelos, İstanbul Rumlarından istediği desteği alamadı.

İttihatçıların siyasi alandan çekilmeleri üzerine Hürriyet ve İtilaf Partisi mensupları etkin olmaya başlar. Bu parti ilk iş olarak İttihatçılardan 68 kişiyi tutukladı. Saray ve Padişah etkisiz bir konumda olup İngilizler Osmanlı Hükümeti'ne her istediğini yaptırabiliyorlardı. İngiliz Cemiyeti'ne birçok Osmanlı bürokratı üye olmuştu. 12 Ocak 1920'de Meclis-i Mebusan toplandıktan sonra 28 Ocak'ta Misak-ı Milli'yi kabul ederek kabul edecekleri barış şartlarını açıkladı. Meclisin açılışını izleyen gün Sultanahmet Meydanı'nda 150000 kişinin katıldığı bir miting düzenlendi. Şubat ayında Misak-ı Milli'nin dünya kamuoyuna açıklanması İngilizleri memnun etmedi. İngilizler bunun üzerine 9 Mart'ta, İstanbul Türk Ocağı'nı, 14 Mart'ta da

.....

²³ Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, İstanbul, 2011, s.32

²⁴ Tahir, *a.g.e.*, s.171

Telgrafhaneyi işgal ettikten sonra Limanların denetimini ele aldılar. 16 Mart 1920'de Şehzadebaşı'ndaki Kafkas Tümeni Karargahı'na girerek askerlere ateş açtılar. Salih Paşa hükümeti İstanbul'un fiilen işgalinden sonra gönderilen İtilaf devletlerinin notasını geri çevirdi. Bunun üzerine İngilizler Meclis-i Mebusan'ı basarak meclisin faaliyetlerine son verdiler. Hemen arkasından yeniden bir İttihatçı avı başlatılıp 150 yakın kişiyi tutuklayıp Malta'ya sürdüler. Kentteki Müslümanlar tedirgin durumdayken Rumlar, çeşitli eylemlerde bulunarak, kiliselerde ayinler düzenleyerek İstanbul'un Yunanistan'a verilmesini istiyordu. Türkler bu gelişmeler karşısında gizli örgütler kurarak Mustafa Kemal'in başlattığı harekete yardım gönderiyordu. Bu Kara Vasıf Bey vardı. Bunun yanında Müdafaa-i Milliye Teşkilatı Anadolu ile İstanbul arasındaki bağlantıyı kurmaktaydı. Bu gruplar gösteriler düzenlemek, Anadolu'da başlayan bağımsızlık hareketine silah, asker ve cephane sevk etmek ve istihbarat yapmak gibi faaliyetlerde bulundular. İstanbul'da artan Türk milliyetçiliğine şahit olunurken diğer yandan kente yeni göçmenler geliyordu. İstanbul'un geleceği mütareke döneminde belirsiz gözükmekteydi. Kentte yaşayan Rumların Yunanistan'a ilhakı savunmalarını Türk-Müslüman kesim dehşetle izliyordu. Kentte yaşayan Rumlar Türklerden sonra en fazla olan etnik gruptu, uzun süre İstanbul'da bir arada yaşamışlardı²⁵.

Mütareke Döneminde Beyaz Rusların Gelişi

İstanbul konusunda belirsizlik devam ederken bu kez Bolşevik devriminden kaçan Ruslar İstanbul'a gelmeye başladı. Birinci Dünya Savaşı devam ederken 1917 yılında Rusya'da Bolşevikler iktidar geldikten kısa süre sonra Bolşeviklerle Çarlık yanlıları arasında iç savaş başladı. Çarlık yanlılarının yenilgiye uğramaları üzerine bunlar Rusya'yı terk etmek zorunda kaldılar. Bolşeviklere karşı savaşan Wrangel ordusuna bağlı askerler ve siviller yüzlerce gemiyle, 22-23 Kasım 1920 tarihleri arasında İstanbul ve çevre illere gelmek üzere Türkiye'ye doğru yola çıktılar. İstanbul'a Rusların gelmesi kentteki yaşam koşullarını olumsuz etkiledi. Büyük sayıda Rus mültecinin gelmesi

.....
 25 A. Alexandres, *The Greek Minority of Istanbul and Grek-Turkish Relations 1918-1974*, s. 51.

kentin kaldıramayacağı problemlere yol açtı. Rus göçmenlerinden bir kısmı Türkiye'ye gelerek İstanbul'a yerleşti. Beyaz Ruslar birçok Türk romanlarına konu olmuştur. Aristokratların Rusya'yı terk etmesi yeni kurulan Bolşevik iktidarı açısından önemli bir kayıp olmuştur.

İstanbul bu dönemde dinamik bir nüfus yapısına sahipti. Bir taraftan Türkler, İstanbul'u terk ederek işgal altında bulunmayan Anadolu şehirlerine göç ederken, diğer taraftan da çok sayıda mülteci İstanbul'a sığınıyordu. İstanbul'a göç edenler arasında, İstanbul ve halkını en çok etkileyenler Rus göçmenleri oldu. Kırım'dan ayrılanların ve taşıma araçlarının sayısı Rus verilerine göre, 126 taşıma aracı ve 135.000 kişiden oluşmaktaydı. Bunun 70.000'i asker geri kalanı sivildi. Bu sayıyı 200 000 olarak verenlere de rastlanmaktadır.

Mülteciler için hayat kolay değildi. Her şeylerini bırakıp yeni bir ülkeye gelmişlerdi. Gelenlerin yeni bir ülkeye alışması, hayata tutunması gerekiyordu. Yolculukları zor şartlarda olduğundan saçlarını kısacık kestirmişlerdi. Kimileri başlarına tülbet sarması İstanbul'da bir moda başlatmıştı. Ruslar son modayı İstanbul'a beraberlerinde beraberinde getirdi²⁶. Rus kadınlarının saç modelleri İstanbullu kadınları etkiledi. Rus kadınlarını giydiği ipek çorapları görenler şaşırıyordu

Rus göçmenlerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için işe ihtiyaçları vardı. Bunların bir kısmı eğitilmiş olup aristokrat kökene sahipti. Daha alt tabakaya mensup Ruslar çoktan değişik işlerde çalışmaya başlamışlardı. Aralarında marangoz, duvarcı ustası, demirci, terzi, bahçıvan, sekreter, muhasebeci, daktilo, steno olanların yanı sıra lokanta ve gece kulübü işletenler, aşçılık ve garsonluk yapanlar, dansçı ve şarkıcılar, fotoğrafçılar, ressam ve müzisyenler bulunmaktadır²⁷. Mütareke döneminde yeni açılan barlar çok geçmeden huzurun ve asayişin bozulmasına neden oldu. İnsanlar Galata'nın meyhaneleri terk edip barlara gitmeye başladı. Buralarda bira ve diğer alkollü içki servisi yapılmaktaydı. Bu gibi yerler hemen hemen her semtte vardı. Her türlü insanı görmek mümkündü. Kadıköy, Moda gibi yerlerdeki Rus lokantalarında kadınlar garsonluk yapmaktaydı. Bar gibi yerlerin

.....

26 Jak Deleon, *Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar*, İstanbul, 2003, s. 32.

27 Jak Deleon, *Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar*, İstanbul, 2003, s. 27; Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul, 1918-1923*, s. 54.

çoğalmasa içki tüketiminin artmasına yol açarken Beyoğlu farklı bir kimliğe dönüşmeye başladı. Lokanta, konser, kabare ve kumarhane işleri Rusların eline geçti. Bunlar İstanbul'un sosyal hayatına renk kattı. Bunların yaygınlaşması ister istemez fuhuş sektörünü canlandırdı. Ruslar İstanbul'a gelince kentin mahrum olduğu eğlence yerlerini açmak oldu. Bu dönemde sinema ve tiyatro yaygınlaşmaya başladı. Yaklaşık 40'a yakın sinema salonu olup sahipleri yabancıları. Tiyatroda Müslüman kadınların oynaması yasaktı. Rus baletler, balerinler, opera ve operet sanatkârları, artist ve aktrislerin sergilediği eserler şehirde buna alışık olmayan halkı bir hayli etkilemiştir.

Bar işi ile uğraşmayanlar da vardı. İstanbul'un çevresindeki köylerde çiftçilik yapanlar da vardır. Sermayesi olanlar özellikle Büyükdere ve Kanlıca sirtlarında arazi kiralayarak mandıracılık yapmaktadırlar. Yanlarında yatırım yapabilecek kadar para getiren ya da hayır kuruluşlarından önemli oranda maddi destek gören Beyaz Ruslar kendi işyerlerini kurmuşlardı. Beyaz Ruslar sadece sanatkârları ile değil, kadınlarıyla da Beyoğlu'nda, Taksim'de ve daha pek çok yerde tartışma konusu oldu. Beyaz Rus kadınları renkli gece hayatında olduğu gibi sigara satıcısı, bulaşıkçı, aşçı yamağı olmuştur. Sürgün hayatı, yoksulluk, sığıntı bir yaşam, hiçbir yere ait olamamanın verdiği bunalım ve hak etmediklerini düşündükleri birçok hakarete maruz kalmaları onları derinden yaralayan bir hal almıştır. Bütün varlıklarını Rusya'da bırakıp parasız pulsuz İstanbul'a gelmeleri onları istemediği işleri yapmaya zorladı. İstanbul'da bulunan işgal kuvvetleri Rus kadınları dilediğince kullanmasına yol açtı.

Rusların gelişi mütareke döneminde İstanbul'un toplumsal yapısını derinden etkiledi. Rusların gelmesiyle birlikte çarşaf demode olurken Avrupaî giyim tarzı İstanbullu kadınlar tarafından benimseniyordu. İstanbullular denize girmeye başlamış, Rus göçmenler plaj modasını başlatmıştı. İstanbul halkı da denize girmeye Türk kadınları açılmaya başlıyordu. Rus kadınlarının kılık kıyafetleri İstanbul kadınlarınca benimsendi ve moda haline geldi. İlk kez bu dönemde İstanbullular Ruslardan etkilenecek denize girmeye başladılar. İstanbul'un gece hayatı da işgale rağmen canlandı. Kafe konserler, tiyatro kumpanyaları ve sinemalar bu dönemde yoğun ilgi çekiyordu. Barlar ve pastaneler bu dönemde meyhane ve muhallebiciye alternatif olarak

kent hayatına girdi. Tüm bunlar ahlaki bir çözülmeyi de beraberinde getirdi. Bu eğlence yerlerinde çalışan Rus kadınları arasında fuhuş çok yaygınlaştı.

Tüm bu yaşanan olumsuzluklara rağmen İstanbul'un gündelik yaşantısını, daha çekilir hale getiren yine adı zikredilen bu Beyaz Rus muhacirler olmuştur. Şehrin gündelik koşuşturması içerisinde insanların kendilerine ayırdıkları boş zaman dilimi oldukça azdır. "Plaj modası" denilen akım Beyaz Rusların İstanbul'a gelmesi ile başladı. "Yüzyıllardır denizden kaçan İstanbul halkı bu kez Florya'ya koşar. Eskiden halk, tarihi çınarları ve memba sularıyla meşhur bu yere fülürye kuşunu dinlemeye giderken bu kez kızgın kumlar üzerinde vakit geçirmeye başladılar. "Fülürye" de Rus şivesi ile Florya'ya dönüşmüş ve mahremlik giderek kalkmıştır. İstanbul halkının yaz eğlencelerinden biri olan deniz hamamlarından plajlara geçilmesinin başlangıcı İstanbul'un işgal yıllarına uzanmaktadır. İstanbul'da ilk defa Florya plajından denize girenler İngiliz askerleri ve Beyaz Ruslardı. Bolşevik İhtilali'nden kaçıp Florya'daki kamplara yerleşen Beyaz Ruslar, Kırım sahillerindeki alışkanlıklarını devam ettirerek burada da sahilden doğruca denize girdiler. O devrin şahitleri, Beyaz Rusların denize girme sebeplerinin ferahlamak olduğu kadar 'bit'lerinden kurtulmak da olduğunu söylüyorlardı. Beyaz Ruslar denize girerken civardaki halk da gelip ilk defa gördüğü bu insanları garipseyerek seyrederdi. Kadın-erkekli Beyaz Ruslarla birlikte işgalci İngiliz ve Fransız askerleri de Florya sahiline gelerek yaz boyu denize girmeye devam ettiler. İşgal sonrasında da halk bu alışkanlığını devam ettirmiştir. Atatürk Florya'ya gidince yetkililere, buradan niçin yararlanılmadığını sordu ve Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nü burada yaptırarak İstanbul'a ilk modern plajı yaptırmış oldu. Böylece plajlar kurulup geliştikçe, geleneksel deniz hamamları da İstanbul manzarasından birer birer kaybolup gitti.

Beyaz Rusların Türk halkına sadece bilmedikleri hususlar hakkında değil, bildikleri hatta usta oldukları konular hakkında da önemli katkıları olmuştur. Bunun en önemlilerinden bir tanesi Türk mutfak kültürüdür. 1921-1924 yılları arasında soylu Rus hanımlarının hizmet ettiği, birbirinden güzel lokantalar açılmıştır. Bu lokantalar sadece yemek yenilen yerler değil aynı zamanda İstanbul'un müzik ve eğlence hayatına da yeni tarzlar getirmiştir. Ayaspaşa Rus Lokantası,

Tünel'deki Büyük Moskova Kulübü ve Galatasaray'da açılan Turkuaz ve Rejans bunlardan sadece bir kaçıdır. Rejans günümüze kadar gelmiştir. Buralarda Bors çorbası gibi özgün Rus yemekleri sunulurdu. Bu yıllarda Tepebaşı'nda lokantacılık yapan Beyaz Rus göçmeni Karpiç (Yuriy Georges Karpovitch) istek üzerine Ankara'ya davet edilmiş ve yeni başkent olan Ankara'nın köklü lokantalarından birisi olacak olan Karpiç'i kurmuştur.

Bu dönem için bir diğer önemli gelişme de işçi hareketlerinde ve sosyalist faaliyetlerdeki canlanmadır. Bu dönemde birçok sosyalist ve işçi kuruluşu ortaya çıktı. Grevler ve diğer işçi eylemlerinde de büyük artışlar oldu. İlk kez bu dönemde 1 Mayıs İstanbul'da düzenli olarak kutlanmaya başlandı. Aksaray, Kocamustafa Paşa, Divanyolu ve Üsküdar'daki Türk kahvelerine dadanan kolları, göğüsleri açık, güler yüzlü, sarışın ve mavi gözlü Rus kadınları, sadece ayaküstü rüyaların pazarlayıcısı olmaktan başka yeni alışkanlıklar da getirdiler şehre ve tombalayla şehrin yerlilerinin ceplerini boşalttılar. Bütün bu idari düzenlemelere yasaklara rağmen İstanbul sokaklarında Ruslar serbest bir şekilde tombala oynatmaya başladılar²⁸. Siyasi gelişmeler çok geçmeden Türkiye'ye gelen Rusları etkilemesi kaçınılmazdı. Milli Mücadele döneminde Sovyetlerle Ankara arasında iyi ilişkiler kurulması Beyaz Rusları tedirgin etti. Cumhuriyet rejimine geçilmesi ile birlikte Bolşeviklerle yakınlaşan Türkiye, göçmen olarak gelen büyük çoğunluğu Rusları tedirgin ettiğinden bunlar daha sonra Türkiye'den başka yerlere gitmişlerdir.

Sonuç

Mütareke döneminde İstanbul kozmopolit bir dünya kenti görünümünde idi. Savaşın getirdiği zorlukların yanında İstanbul'a mültecilerin yanı sıra Rumların etnik milliyetçiliğe yönelerek Büyük Yunanistan'ı yaratma peşine düştüler. Rumların taleplerine karşılık kentte yaşayan Müslüman-Türk kesim yaşananlara tepkisini mitinglerde gösterdi. Rumlar ise açıktan İstanbul'un Yunanistan'a ilhakını

.....

²⁸ Beyoğlu'nun farklı oluşu olumsuz değerlendirilmiştir. Kentin kozmopolit yapısı milliyetçi yazarlar tarafından benimsenmez. Semiha Ayverdi, *İstanbul Geceleri*, İstanbul, 1971, s. 124.

isterken sınırların milliyet esasına göre belirlenmesi gündeme gelmesi İstanbul'un Türklerin elinden alınacağı kaygısına yol açtı. Bu durum diğerlerini ötekileştirirken, Türkler kendi kimliklerinin farkına varmasına yol açtı. İstanbul'daki Müslümanlar Anadolu'daki milliyetçi hareketi destekleyerek tek çıkar yol olarak bunu gördü. Mütareke dönemi gelecekte izlenecek politikaların temelini attı. Mustafa Kemal Paşa'nın başarıya ulaşması birlikte yeni kurulacak devlet imparatorluğun toplumsal yapısından farklı olacaktı. Türklük üstüne bina edilen yeni devlet, İstanbul'da mümkün olduğu kadar daha az Rumun kalmasından yana idi. Lozan'da bu yönde çaba harcanarak Hıristiyan unsurların ülkeden gitmesine çalışıldı. İstanbul'un savaş sonunda elden gideceği korkusu Türklerin uykularını kaçırmıştı. Yeni dönemde kentte daha az farklı etnik kökenlilerin, Hıristiyan unsurların kalmasına yönelik bir politika izlenerek kentin homojen bir yapıya sahip olması amaçlandı.

Bütün bunlar yaşanırken Rusya'dan gelen mülteciler sosyal, dini, gece yaşantısını bütünüyle farklılaştırdı. Bolşevik devriminden kaçan Rusların büyük kısmı İstanbul'a yerleşti. İstanbul'un eksik gece hayatını Ruslar yeni mekanlar açarak giderdi. Milli Mücadele'nin başarıya ulaşması Türkiye'ye yerleşen Rusları tedirgin etti. Ankara'nın Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler kurması mülteci Rusların yeni devlete kuşkuyla yaklaşmasına yol açtı. Türk-Sovyet yakınlaşması ülkeye gelen Rusların Türkiye'den başka ülkelere göç etmesine yol açtı. Türk-Sovyet ilişkileri olumlu yönde geliştikçe Beyaz Rusların İstanbul'da kendilerini güvenli hissetmemesine yol açtı. Ayrıca mesleğinde iyi olanlar Avrupa veya Amerika'ya giderek kendileri için daha iyi yaşam kuracak ortama sahip oldu. Cumhuriyet döneminde İstanbul giderek kozmopolit kimliğini yavaş yavaş kaybeden bir sürece girdi.